

Právo obviněného na nahlížení do spisu – časový a věcný rozsah

Na následujících řádcích se zamyslím nad otázkou proč, kdy a v jakém rozsahu existuje právo obviněného na nahlížení do spisu v trestním řízení a jakým způsobem je může obviněný vykonávat. Následně analyzuji ust. § 65 odst. 2 tr. řádu, podle něhož je možné ze závažných důvodů obhajobě nahlížení do spisu odepřít, a představuji požadavky, které je třeba na tento výjimečný postup klást.

Mgr. Pavel Kandalec, Ph.D., LL.M.,

působí na katedře ústavního práva a politikologie PF MU v Brně.

Podstata práva na nahlížení do spisu

Je notorií, že druhá strana má být slyšena. Obviněný má tedy právo být slyšen a tomu předchází i jeho právo vědět, co je mu kladeno za vinu. Tato práva jsou odvozována nejen z výslovného textu Úmluvy, nýbrž i z judikatury ESLP požadující tzv. kontradiktorní proces, někdy dokonce „opravdu kontradiktorní“ („truly adversarial“) proces. Tento přesvědčivě znějící pojem mohou nicméně jednotliví aktéři trestního řízení vnímat poněkud rozdílně.

Soud rozhodující o vině a trestu by měl své rozhodnutí opřít jen o ty skutečnosti, ke kterým se měl obviněný možnost vyjádřit.¹ Jednotlivec by přitom neměl být jen objektem soudního rozhodování, nýbrž by měl být subjektem, který má možnost výsledek tohoto procesu ovlivnit.² Tato východiska bude asi stěžejně někdo rozporovat, a výsledkem je tedy právo obviněného dostat alespoň příležitost být slyšen. Potud je situace vcelku jasná.

Právem hovořit či se jinak vyjádřit se však právo obviněného být slyšen nevyčerpává, je třeba, aby toto sdělení také dolehlo k těm uším, kterým je adresováno – tedy soudu. Příležitě poukazuje Jan Sokol na to, že práva a svobody jsou ve skutečnosti povinnostmi ostatních.³ V tomto kontextu tedy **svoboda projevu není ve skutečnosti svobodou projevu, nýbrž povinností ostatních umožnit, aby tento projev dostal příležitost najít svého adresáta.** A v určitých kvalifikovaných případech je i povinností adresáta tento projev alespoň vnímat. Hovořme-li o právu být slyšen soudem v trestním řízení, nejde tu jen o právo obviněného sdělovat svá vyjádření soudu (tedy o povinnost státu mu toto umožnit), nýbrž i o povinnost soudu toto sdělení vnímat – a následně reflektovat ve svém rozhodnutí.

Právě popsaným formálním aspektem práva obviněného být slyšen není předmět tohoto práva vyčerpán. Co totiž může v tomto kontextu poněkud zapadnout, je fakt, že právo být slyšen soudem má i svůj **materiální aspekt – obviněný má to-**

tiž nejen právo se vyjadřovat, nýbrž právo se vyjadřovat k věci. Aby mohl obviněný toto své právo plně realizovat, musí přesně vědět, k čemu se vlastně má vyjádřit. To vyplývá již z výše citované premisy, že obviněný není jen objektem, o němž soud rozhoduje, nýbrž subjektem trestního řízení, je jedním z aktérů a jako takový i on má potenciál přispět svými informacemi a tvrzeními k osvětlení skutkového děje, a pomoci tak soudu dospět k závěru odpovídajícímu co nejvíce skutečnosti. Obviněný tak musí dostat příležitost být soudu nápomocen a tuto svoji příležitost nemůže plně realizovat v situaci, kdy nemá tytéž informace, jaké byly předloženy soudu. Třeba ovšem na druhou stranu dodat, že tato příležitost obviněného být nápomocen soudu nalézt materiální pravdu není v žádném případě jeho povinností, když obviněný má celou paletu možností, jak se vyjádří – od využití svého práva nevyprávět až po (beztrestně) uvádění nepravdivých skutečností (pokud tak nečiní v úmyslu způsobit trestní stíhání jinému).

Pokud tedy má soud učinit svůj závěr pouze na základě skutečností, ke kterým měl obviněný možnost se vyjádřit, a toto vyjádření obviněného chápeme jako možnost se vyjádřit kvalifikovaně – tj. ke konkrétní věci, nelze tohoto výsledku dosáhnout, aniž by obviněnému bylo umožněno se seznámit se skutečnostmi, které jsou obsahem spisu.⁴ Otázkou však zůstává, ve které procesní fázi a v jakém rozsahu obviněný toto právo má.

1 Usnesení Spolkového ústavního soudu ze dne 9. 3. 1965, sp. zn. 2 BvR 176/63, BVerfGE 18, 399, 404.

2 Usnesení Spolkového ústavního soudu ze dne 5. 5. 2004, sp. zn. 2 BvR 1012/02, BVerfGE NJW 2004, 2443 uveřejněné v časopisu *Neue Juristische Wochenschrift (NJW)* č. 34/2004. Tato myšlenka nicméně není nová, jde o tzv. teorii objektivní formulovanou Güntherem Dürigem, kterou následně převzala i judikatura německého Spolkového ústavního soudu již v roce 1959 [BVerfGE 9, 89, uveřejněné v časopisu *Neue Juristische Wochenschrift (NJW)* 1959, str. 427]. Podle této teorie dochází k porušení lidské důstojnosti v případech, kdy je konkrétní jednotlivec postaven státní mocí do role objektu, kdy se stává pouhým prostředkem a je umenšen do podoby druhově zaměnitelné veličiny. Lze dovodit, že člověk tak bývá netoliko objektem společenských „poměrů“, ale stává se i objektem práva, je-li nucen podrobovat se mu zcela při jeho interpretaci a aplikaci, tj. bez zohlednění jeho individuálních zájmů, resp. základních práv – bližší srov. E. Wagnerová: O pojetí lidské důstojnosti u příležitosti kolokvia Ústavního soudu s Aaronem Barakem, přednáška ze dne 18. 6. 2014.

3 J. Sokol: Jsou lidská práva přirozená? – <http://www.jansokol.cz/2014/03/jsou-lidska-prava-prirozena/>. *Práva mi nedává žádná „příroda“, nýbrž druzí lidé, moji spoluobčané. Jen oni mi je mohou zaručit a doslova „dát“ – pokud to ovšem pokládají za svoji povinnost. Nic víc a nic méně. Příslušník etnické menšiny má právo používat svého jazyka. Příslušník kmene Navajo „má právo“ mluvit na Národní třídě po svém, podobně jako nášinec řečneme v Arizoně; jenže jazyk se neužívá jako boty, nýbrž k tomu, abych někoho oslovil. Chudák Navajo má sice své nezadatelné právo, ale co je mu platné? Právo užívat menšinový jazyk může znamenat jen dvě věci: buď to, že si může hovořit pro sebe, jak chce, anebo závazek okolní většinové společnosti, že se mu vynasnaží rozumět. V tom je jistě nezanedbatelný rozdíl.*

Okamžik vzniku práva na nahlížení do spisu

Dalším okruhem otázek tedy je, ve které procesní fázi a v jakém rozsahu je právo obviněného na nahlížení do spisů dáno a jakým způsobem je může obviněný vykonávat. Pro zodpovězení této otázky si můžeme hned úvodem stanovit oba krajní časové body.

Na konci hlavního líčení

Nejvíce informací má obviněný na konci hlavního líčení v onom okamžiku, kdy dostává prostor ke své závěrečné řeči. V tomto okamžiku již bylo obviněnému zpravidla umožněno se seznámit se všemi podklady, které má pro své rozhodnutí na základě důkazů provedených v hlavním líčení i soud.

Ani v tomto okamžiku sice není právo obviněného na přístup ke spisu úplné, nicméně výjimky jsou zde velmi úzce definované – obviněný např. ani v této fázi řízení nemá informace o identitě utajeného svědka ve smyslu § 55 odst. 2 tr. řádu, o osobních údajích svědka, u něhož jsou tyto údaje vedeny odděleně ve smyslu § 55 odst. 1 písm. c) tr. řádu, či o identitě agenta či osoby podílející se na činnosti agenta dle § 102a tr. řádu. Tato problematika by zasluhovala samostatné pojednání, které by přesahovalo zde rozebírané téma, zmiňme toliko, že věrohodnost takového svědka by měl *sponte sua* prověřit soudce. Při předpokladu řádného postupu soudu pak lze s určitou nadsázkou říci, že v tomto závěrečném okamžiku je „obhajobě“ zpřístupněn spis zcela, pokud budeme tedy soudce suplujícího roli obhajoby při prověřování věrohodnosti utajeného svědka považovat alespoň obrazně také za součást obhajoby.⁵

Prvopočátek prověřování

Na druhém konci časové osy je okamžik, kdy se státní orgány dozvědí o skutečnostech nasvědčujících tomu, že určitá osoba (pozdější obviněný) spáchala trestný čin. V tomto úplném počátku prověřování dotyčná osoba (někdy také „podezíraný“) nemá k policejním poznatkům přístup vůbec.

4 Ve věci *Lexa proti Slovensku* (č. 2) ESLP upozornil, že „obviněný může sžít zpochybnit věrohodnost vylíčení skutkových okolností uvedených v obvinění, jestliže nemá povědomí o tom, na jakých důkazech je založeno“. Viz rozsudek ESLP *Lexa proti Slovensku* (č. 2) ze dne 5. 1. 2010, stížnost č. 34761/03, bod 73 (cit dle: J. Kmec in J. Kmec, D. Kosar, J. Kratochvíl, M. Bobek: *Evropská úmluva o lidských právech*, Komentář, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2012, str. 548).

5 Tento příměr samozřejmě nemůže plně obstát, a je proto vyvážen požadavkem ESLP, že odsouzení nesmí být opřeno výlučně o výpověď takto utajeného svědka a jeho věrohodnost musí být možné posoudit. K povinné aktivitě soudce v případě utajených svědků se vyjádřil Ústavní soud již v nálezu ze dne 22. 10. 2001, sp. zn. IV. ÚS 37/01: „Nalézací soud měl přezkoumat vztah mezi stěžovatelem a svědky, prověřit stěžovatelovy námitky vůči jejich věrohodnosti a provést za tím účelem všechny nezbytné důkazy, např. opisy z rejstříku trestů, zprávy o pověsti svědků od místních policejních a správních orgánů a znalecké vyšetření duševního stavu svědků podle § 118 tr. řádu atd.“

6 K jednomu z mnoha takových příběhů viz např. rekapitulační část usnesení Ústavního soudu ze dne 9. 8. 2016, sp. zn. II. ÚS 1675/15.

7 Citované ustanovení je tu poněkud nedůsledné, protože je jasné, že obviněný stejně tak nemá ani právo na přístup k osobním údajům svědka, jehož totožnost sice utajena není, ale jeho ostatní osobní údaje jsou vedeny odděleně ve smyslu § 55 odst. 1 písm. c) tr. řádu.

8 T. Gřivna: *Právo na zachování důvěrné komunikace mezi advokátem a jeho klientem*, *Bulletin advokacie* č. 6/2017, str. 66.

Pro utajení těchto poznatků hovoří dobré důvody, neboť policejní taktika často vyžadující delší čas prověřování a následně často i moment překvapení by ztratila hodně ze své účinnosti, pokud by každý mohl již preventivně zjišťovat, v jaké fázi je případný zájem policejních orgánů o jeho osobu.

Že se přitom nejedná o otázku nezajímavou, dokládají občasné případy policistů stíhaných právě za neoprávněné poskytování těchto informací dotyčným prověřovaným osobám.⁶ Na druhou stranu, i při vědomí zásadní oprávněnosti utajení spisu v této prvopočáteční fázi řízení, je třeba upozornit na to, že již od samého počátku musí být takovéto informace shromažďovány s vědomím, že budou jednou odtajněny.

Výslech osoby podezřelé

Pokud jsme tedy identifikovali oba krajní časové okamžiky (prvopočátek prověřování/konec dokazování v hlavním líčení) a dospěli k závěru, že na počátku dotyčná osoba (pozdější obviněný) přístup do spisů nemá, zatímco na konci ano, zbývá stanovit okamžik, od kterého tento přístup získá.

Zdánlivě jasné se k tomuto okamžiku vyjadřuje ust. § 65 odst. 1 tr. řádu, podle kterého má „obviněný právo nahlížet do spisů s výjimkou protokolu o hlasování a osobních údajů svědka utajeného podle § 55 odst. 2 trestního řádu“.⁷ Časový okamžik v tomto ustanovení nenajdeme, nicméně je tu použit pojem „obviněný“. Jakmile se tedy bude jednat o osobu, která je již v procesním postavení obviněného, pak s tímto procesním postavením je spojeno v zásadě i právo na přístup do spisu. Zmíněné ustanovení přitom výslovně zakotvuje toto právo i pro obhájce obviněného – byť toto výslovné rozlišování může působit nadbytečně, neboť ke stejnému závěru by bylo třeba dojít i tehdy, pokud by zde obhájce výslovně zmíněn nebyl (k tomu viz níže).

Citované ustanovení *nedává odpověď na otázku, zda má právo nahlížet do spisu i ten, s nímž je již sepsován výslech osoby podezřelé*. Na první pohled se tu sice ještě nejedná o obviněného, avšak tento pojem samotný nelze přeceňovat. Ostatně v jiném kontextu je velmi přesvědčivě argumentováno, že právo na důvěrnost komunikace mezi advokátem a „obviněným“ (§ 88 odst. 1 věta třetí a násl. tr. řádu) zahrnuje i komunikaci mezi advokátem a klientem „*již převzetím věci a poradou klienta s advokátem, která předchází podání vysvětlení*“.⁸ Pojem „obviněný“ má navíc dle judikatury ESLP svůj autonomní význam (k tomu viz níže).

Vydání usnesení o zahájení trestního stíhání

Za samostatnou úvahu stojí otázka, nakolik může dotyčná osoba (pozdější obviněný) prostřednictvím svého obhájce požadovat nahlížení do spisu v situaci, kdy mu ještě nebylo doručeno usnesení o zahájení trestního stíhání, avšak toto usnesení již bylo vydáno a on je v něm skutečně jako „obviněný“ již označen. Taková situace může nastat (a zároveň vyjít najevo) např. tehdy, pokud je trestní stíhání zahájeno jedním usnesením proti vícero obviněným a některému z nich se nedaří toto usnesení doručit. V takovém případě bude totiž vždy existovat větší či menší časová prodleva, než bude trestní stíhání proti takto nedostupné osobě zahájeno

alespoň jako proti uprchlému. Má již v této fázi obhájce tohoto „obviněného“ právo na nahlížení do spisu ve smyslu § 65 odst. 1 tr. řádu?

Argumentem pro závěr, že i obviněný, kterému dosud **nebylo (již vydané) usnesení o zahájení trestního stíhání doručeno, se může prostřednictvím svého obhájce dožadovat práva na přístup ke spisu** ve smyslu § 65 odst. 1 tr. řádu, je skutečnost, že české trestní právo procesní, na rozdíl od některých jiných systémů práva, nepodmiňuje procesní práva obviněného tím, zda se podvolí donucujícím opatřením státních orgánů. Z judikatury ESLP vyplývá, že právo na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 Úmluvy nezaniká tím, že se dotyčná osoba dobrovolně nevydá do moci státních orgánů.⁹ Ke stejnému závěru dospívá i německá doktrína.¹⁰

Praktická stránka této otázky zůstává nicméně otevřena. S výjimkou výše naznačené konstelace, kdy je trestní stíhání zahájeno jedním usnesením proti vícero obviněným a je zatím doručeno jen některému z nich, se totiž obviněný zpravidla nemá jak dozvědět, že již proti němu bylo policejním orgánem usnesení o zahájení trestního stíhání vydáno. Rozlišujícím kritériem tu však zřejmě nebude sama skutečnost, že policejní orgán sepsal usnesení o zahájení trestního stíhání (to v praxi obvykle nebude zjistitelné¹¹), nýbrž to, že učinil v této souvislosti již nějaké úkony namířené vůči tomuto „obviněnému“ – např. realizoval, byť i neúspěšný, pokus o zadržení této osoby.

Zajímavá je i otázka, **jaká jsou práva obviněného poté, co již z nějakého důvodu obviněným není**. Pokud dojde ke zprošťujícímu rozsudku, není právo takového bývalého obviněného na přístup ke spisu obvykle zpochybňováno. Platí to i pro počáteční stadia řízení? Obviněný sice přestává být obviněným v situaci, kdy je usnesení o zahájení trestního stíhání zrušeno, **právo na přístup do spisu by mu tím však zanikat nemělo**. Ve věci *Serves proti Francii* se ESLP vyjádřil k autonomnímu významu pojmu obviněný, když posuzoval porušení práva neusvědčovat sebe samého v situaci, kdy bývalý obviněný byl předvolán jako svědek a poté, co odmítl složit přísahu jako svědek, byl za toto pokutován. Byť ESLP v dané konkrétní věci porušení tohoto práva neshledal, výslovně tu zdůraznil, že stěžovatel se nadále nacházel v postavení obviněného v autonomním smyslu Úmluvy.¹²

K obdobnému závěru, byť poněkud jinou cestou, dospěl i Ústavní soud v nálezu ze dne 6. 3. 2014, sp. zn. III. ÚS 1956/13, kdy se zabýval právem tzv. jiných osob nahlížet do spisu podle § 65 odst. 1 věty poslední tr. řádu. Tyto jiné osoby musejí prokázat, že potřebují nahlédnout do spisu k uplatnění svých práv. Ústavní soud v této věci shledal, že pro odepření nahlédnutí do spisu podle § 65 odst. 2 tr. řádu musí i v případě tzv. „jiné osoby“ existovat legitimní důvod (např. ochrana utajovaných skutečností, ochrana svědků nařízená podle zákona, zvýšená pravděpodobnost znovuotevření trestního řízení kvůli novým skutečnostem atd.) a státní zástupce nebo policejní orgán, jako orgán veřejné moci, povinovaný respektem k zákonným, tím spíše pak ústavním právům, nemůže bez dalšího znemožňovat podezřelým nebo podezíraným osobám jejich snahu o prosazení svých legitimních zájmů, zejména v situaci, kdy se jedná o věc odloženou, byť je stěžovatel stále veden jako podezřelý.

Ve vztahu k poškozenému nabádá k rozšiřujícímu výkladu i Nejvyšší státní zastupitelství.¹³

Doručení usnesení o zahájení trestního stíhání

Přejdeme nyní k neobvyklejšímu okamžiku, ve kterém obviněný pocítí potřebu nahlédnout do spisu – a tím je okamžik, kdy mu bylo doručeno usnesení o zahájení trestního stíhání. V tuto chvíli nastupuje již bezpochyby aplikace § 65 odst. 1 tr. řádu, a pokud nebudou splněny výjimečné okolnosti předvídané § 65 odst. 2 tr. řádu, o nichž bude pojednáno níže, má obviněný na nahlížení do spisu právo. V tuto chvíli nicméně policejní orgán často rovnou přistoupí k výslechu obviněného. Tato praxe, kdy se má obviněný ke svému obvinění vyjádřit bezprostředně poté, co se seznámil toliko s usnesením o zahájení trestního stíhání proti své osobě, není z hlediska plného uplatnění jeho výše uvedených práv na kvalifikované vyjádření se k věci ideální.

Nahlížení do spisu přitom opět musí být chápáno v materiálním smyslu – nejde tedy jen o letmé nahlédnutí, nýbrž o možnost seznámit se s obsahem tohoto spisu, myšlenkově tyto informace vstřebat a učinit z nich (i s pomocí obhájce) rozhodnutí, jaký procesní postup zvolit. Pokud je nahlížení do spisu umožněno v nedostatečném časovém rozsahu, pak je třeba takovou situaci hodnotit tak, jako by nebylo nahlížení do spisu umožněno vůbec.¹⁴ Repík v této souvislosti připomíná, že požadavek mít čas nutný k přípravě obhajoby je zárukou proti příliš kvapnému postupu řízení a protívahou práva zaručeného čl. 6 odst. 1 Úmluvy, aby o trestním obvinění bylo rozhodnuto v přiměřené lhůtě.¹⁵ Administrativní problémy na straně policejních orgánů nemohou být dávány k tíži obviněnému.¹⁶ V případě bez-

9 V rozsudku *Van Geysegem proti Belgii* ze dne 21. 1. 1999, stížnost č. 26103/95, ESLP posuzoval situaci, kdy se stěžovatelka poté, co byla již odsouzena k nepodmíněnému trestu omezení svobody, nedostavila k jednání kasačního soudu. Jejím obhájci pak z tohoto důvodu nebylo umožněno přednést svoji argumentaci. ESLP k tomu v bodě 34 svého rozsudku uvedl: „Obžalovaný neztrácí svá práva jen proto, že se nedostaví k hlavnímu líčení. Ačkoliv právní úprava může být nastavena tak, aby předcházela neodůvodněným absencím před soudem, není možné omezit výkon práv obhájce jen proto, že se k soudu nedostavil obviněný. Legitimní požadavek na přítomnost obviněného před soudem může být naplněn jinými prostředky než zbavením obviněného práva být zastoupen obhájcem.“

10 R. Börner: Grenzfragen der Akteneinsicht nach Zwangsmassnahmen, *Neue Zeitschrift für Strafrecht (NZSt)* 2010, str. 417-419; T. Park: Der Anspruch auf rechtliches Gehör im Rechtsschutzverfahren gegen strafprozessuale Zwangsmassnahmen, *Strafverteidiger (StV)* 2009, str. 276-283.

11 Výjimečný a poněkud kuriózní je případ diskutovaný v médiích dne 6. 9. 2017, kdy policejní orgán v rámci žádosti o vydání poslanca Andreje Babiše k trestnímu stíhání adresované Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky uvedl i osobu jeho manželky jako „obv. Monika Babišová“. Na základě toho mohlo být spekulováno, že v tu chvíli bylo již policejním orgánem usnesení o zahájení trestního stíhání této osoby napsáno – pořad ČT 90 ze dne 6. 9. 2017 - <http://www.ceskatelevize.cz/porady/11412378947-90-ct24/217411058130906/>.

12 Rozsudek ESLP *Serves proti Francii* ze dne 20. 9. 1997, stížnost č. 82/1996/671/893, bod 42.

13 Výkladové stanovisko Nejvyššího státního zastupitelství ze dne 25. 6. 2015, sp. zn. 1 SL 716/2015.

14 Burhoff: *Handbuch für das strafrechtliche Ermittlungsverfahren*, 7. Auflage, 2015, marg. č. 238.

15 B. Repík: *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*, Orac, Praha 2002, str. 161.

16 Ve věci *Toth proti Rakousku* ESLP neuznal jako důvod pro průtahy v řízení skutečnost, že spis byl zapůjčen. Tomu se totiž dalo předojít např. pořízením kopie spisu – rozsudek *Toth proti Rakousku* ze dne 12. 12. 1991, stížnost č. 11894/85, bod 77.

prostředně běžících lhůt (např. při zadržení apod.) bude třeba vyvažovat toto právo obviněného s bezprostřední naléhavou potřebou policejního orgánu činit další úkony. I zde ovšem bude muset být obhajobě umožněno seznámit se se spisem v míře, kterou dané podmínky umožňovaly. Policejní orgány jsou povinny své úkony naplánovat tak, aby toto právo obhajoby s odkazem na své zaneprázdnění fakticky nenegovaly. V případě, že s ohledem na blížící se konec určité lhůty bude třeba nahlížení do spisu předčasně ukončit, bude na orgánech státu ležet důkazní břemeno, že nejednaly ve zlé víře¹⁷ a se záměrem zkrátit práva obviněného.

Právo na nahlížení do spisu je právem obviněného a stejnou měrou i právem jeho obhájce. Česká právní úprava nedává v této souvislosti podklad pro jakékoliv rozlišování mezi nimi.¹⁸ Judikatura ESLP takto ovšem činí, když v zásadě hovoří v dále uvedených rozhodnutích o přístupu do spisu obhájcem. Pokud ovšem nemůže být s ohledem na specifické okolnosti případu nahlížení do spisu obhájcem bez součinnosti obviněného toto právo dostatečně efektivní, má obviněný i podle judikatury ESLP právo být u tohoto nahlížení do spisu také přítomen.¹⁹

Na tomto místě ještě krátké odbočení k právu obviněného nevypovídat. ESLP v některých svých rozhodnutích připustil, že toto právo nemůže zabránit tomu, aby se mlčení obviněného vzalo v úvahu při hodnocení přesvědčivosti usvědčujících důkazů v situacích, které si vyžadují vysvětlení z jeho strany.²⁰ Obvinění tedy nesmí být argumentačně

postaveno pouze na tom, že obviněný odmítá vypovídat – pouze na této skutečnosti nemůže dojít k odsouzení. Statut Mezinárodního trestního soudu (ICC)²¹ v čl. 67 odst. 1 písm. g) jde v tomto ohledu ještě dál, když výslovně stanoví, že obviněný má právo mlčet, přičemž „*k odepření výpovědi nesmí být přihlíženo při rozhodování o vině nebo nevině obviněného*“. Obviněný může zároveň svůj postoj kdykoliv změnit. Pokud se však rozhodne vypovídat až v pozdějších fázích řízení, soudy tento jeho postup někdy hodnotí jako účelový. Ovšem v situaci, kdy je obviněnému odepřeno nahlížení do spisu, pak bezprostřední jeho obrana – mimo-právní prostředky, o nichž bude ještě diskutováno níže – je využit svého práva nevypovídat. Pokud později vypovídat bude, neměl by soud hodnotit jeho výpověď jako účelovou jen z toho důvodu, že ji nečinil ihned poté, co mu bylo předloženo usnesení o zahájení trestního stíhání. **Právo obviněného nevypovídat v takové situaci totiž nevyplývá jen z tohoto jeho práva samotného (tj. práva neusvědčovat sebe samého), nýbrž naopak vyplývá z jeho práva vypovídat – avšak právě až poté, co se mohl seznámit s celým rozsahem toho, k čemu vlastně vypovídat má.** Právo obviněného nevypovídat je tu v takové situaci jen druhou stranou téže mince – protívahou oprávnění státních orgánů odepřít mu z důležitých důvodů nahlížení do spisu.

Časový a věcný rozsah odepření práva na nahlížení do spisu

Ust. § 65 odst. 2 tr. řádu dává policejnímu orgánu možnost „ze závažných důvodů“ nahlédnutí do spisu odepřít. Zároveň dává toto ustanovení jasný časový mantinel, od kterého okamžiku toto odepření již možné není – je jím okamžik, kdy byli obviněný a jeho obhájce „*upozorněni na možnost prostudovat spisy*“.

Uvedené ustanovení otevírá hned několik otázek:

1. Co lze považovat za „závažné důvody“?
2. Je policejní orgán povinen svůj postup podle § 65 odst. 2 odůvodnit?
3. Je policejní orgán povinen tyto závažné důvody obviněnému sdělit?
4. Kdo postup podle § 65 odst. 2 přezkoumává?
5. V jakém rozsahu je možné nahlížení do spisu odepřít?
6. Kdy toto odepření nahlížení do spisu končí?

Neurčitý právní pojem „závažné důvody“ je těžké definovat abstraktně – zde je jakékoliv teoretické pojednání nutně šedivější než praxe. Jisté je, že účelem odepření nahlížení do spisu nesmí být bránění výkonu jiných práv obviněného – např. tímto účelem nesmí být obava, že obviněný bude podávat opravné prostředky, návrhy, stížnosti a činit další procesní kroky. Stejně tak nemůže být účelem tohoto postupu přimět obviněného k přiznání. **Pod důležitými důvody lze rozumět především důvody související s dalším připravovaným postupem policejních orgánů** (ať už směrem k pachatelům, či směrem k ochraně třetích osob).

S tím souvisí hned druhá otázka – tj. zda je policejní orgán povinen svůj postup dle § 65 odst. 2 tr. řádu odůvodnit. Faktem je, že zákon v tomto ohledu nevyžaduje vydání žádného formálního rozhodnutí. V praxi pak situace

17 Pojem „prvek zlé víry“ („*element of bad faith or deception on the part of the authorities*“) se stal v judikatuře ESLP již zažitým hlediskem pro posouzení porušení práv stěžovatele ze strany státu – byl použit v řadě rozsudků, např. *Mooren proti Německu* ze dne 9. 7. 2009, stížnost č. 11364/03, bod 78, *Saadí proti Spojenému království* ze dne 29. 1. 2008, stížnost č. 13229/03, bod 69, *Guja proti Moldavsku* ze dne 12. 2. 2008, stížnost č. 14277/04, bod 75, a řadě dalších.

18 K tomu srov. nálezy Ústavního soudu ze dne 28. 1. 2004, sp. zn. Pl. ÚS 41/02, dospívající k závěru, že obhájce, stejně jako obviněný, mají v trestním řízení přístup i k utajovaným informacím, jsou-li obsahem trestního spisu: „*Postavení obhájce v trestním řízení, tj. zejména jeho procesní oprávnění, se odvíjí od postavení (práv) obviněného. Eventuálním zaktovením výjimky advokátům zůstává otevřena základní otázka, a to přístup obviněného k utajovaným skutečnostem, jež jsou obsahem důkazních prostředků v trestním řízení. Omezení takového přístupu z pohledu čl. 37 odst. 3 a čl. 39 odst. 2 Listiny, jakož i čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy je stěžejí představitelné. Obdobně je stěžejí představitelné „prověřování“ obviněného Národním bezpečnostním úřadem k povolení jeho přístupu k utajovaným skutečnostem... seznamování obhájce v trestním řízení s utajovanými skutečnostmi tedy nevyžaduje bezpečnostní prověrku Národním bezpečnostním úřadem.“*

19 V rozsudku *Čácalan proti Turecku* ze dne 12. 3. 2003, stížnost č. 46221/99, v bodě 161 poukázal ESLP na to, že: „*vzhledem k tomu, na jaké pozici v dotyčné ozbrojené organizaci (PKK) se stěžovatel nacházel, byl právě on jedním z lidí, kteří by dokázali nejlépe posoudit možnosti hájit se proti věcným a jiným důkazům předloženým obhájce. Stěžovatel sám byl mnohem způsobilější a lépe informovaný než jeho obhájce, pokud jde o otázku, zda a v jakém rozsahu je dána odpovědnost PKK za konkrétní skutky. Je přitom třeba zdůraznit, že obžaloba činila stěžovatele morálně zodpovědným za několik stovek násilných skutků, které nebyly fyzicky spáchány jím samotným. Je důvodné se domnívat, že kdyby mu byla bývala dána příležitost prostudovat si spis přímo a v dostatečném čase, byl by schopen vznést mnohem relevantnější argumenty na svoji obhajobu, než toho byli schopni jeho obhájci bez jeho instrukcí.“*

20 Blíže srov. B. Ropik, op. cit. sub 15, str. 188-189 a judikatura tam uvedená. Jak poznamenává Pavel Molek k případu *John Murray proti Spojenému království* ze dne 8. 2. 1996, stížnost č. 18731/91 „*obviněný byl varován, že mlčení pro něj může mít nepříznivé následky (byť už to samo je vlastně nepřímé donucení); a ostatní důkazy zakládají samy o sobě silné podezření, že je obviněný pachatelem, takže svým mlčením vlastně pouze promeškal příležitost podezření vyvrátit“*, viz P. Molek: *Právo na spravedlivý proces*, Wolters Kluwer ČR, Praha 2012, str. 344.

21 Římský statut Mezinárodního trestního soudu, uveřejněný pod č. 84/2009 Sb. m. s.

vypadá tak, že policejní orgán (příp. státní zástupce) ústně obhajobě sdělí, že přístup do spisu odepírá s odkazem na § 65 odst. 2 tr. řádu. V lepším případě je pak takové odepření zachyceno v rámci protokolu o úkonu, který v tu chvíli právě probíhá (výpověď obviněného, vazební zasedání apod.). Takto lapidární postup ovšem nemůže obstát. Ust. § 65 odst. 2 tr. řádu totiž *umožňuje* policejnímu orgánu odepřít nahlížení do spisu toliko tehdy, pokud jsou k tomu dány „závažné důvody“. *A contrario* tedy platí, že nejsou-li závažné důvody dány, má policejní orgán *povinnost* nahlížení do spisu umožnit. V právním státě je přitom nemyslitelné, aby se orgán státní moci mohl jakékoliv své povinnosti vyhnout jen tím, že sám – *pro foro interno* – učiní nějakou úvahu, kterou nekomunikuje přezkoumatelným způsobem vůči těm, vůči nimž se v důsledku této své úvahy oné povinnosti vyhne. Navíc, jak bude uvedeno dále, je tento postup policejního orgánu přezkoumatelný a účelem jakéhokoliv přezkumu je přezkoumat právě důvody přezkoumávaného aktu. **Policejní orgán tedy má povinnost své rozhodnutí o odepření práva obviněného na nahlížení do spisu odůvodnit.**

To na druhou stranu neznamená, že má obviněný nárok na to, aby mu bylo toto odůvodnění ihned zpřístupněno. Lze si totiž představit, že právě z tohoto odůvodnění obsahujícího závažné důvody pro odepření nahlížení do spisu budou seznatelné skutečnosti, které je třeba v této procesní fázi před obviněným skrýt – typicky dosud nerealizované kroky ve vyšetřování. Proto (i když to může znít poněkud tautologicky) podléhá i toto odůvodnění postupu podle § 65 odst. 2 tr. řádu možnému utajení podle § 65 odst. 2 tr. řádu. Tyto „závažné důvody“ tedy policejní orgán obviněnému **nemusí ihned sdělit dopodrobna**, jestliže i pro utajení některých detailů těchto závažných důvodů jsou dány závažné důvody. Tyto důvody však musí skutečně existovat a musí být také nějak zachyceny, aby se s nimi mohl seznámit orgán, který bude jejich existenci a závažnost přezkoumávat. A po odpadnutí oněch závažných důvodů, pro něž nebyly obviněnému sděleny, je třeba, aby se s nimi mohl seznámit i on.

Přezkoumatelnost postupu policejního orgánu podle § 65 odst. 2 tr. řádu výslovně zakotvuje věta druhá tohoto ustanovení: „Závažnost důvodů, ze kterých tato práva odepřel policejní orgán, je na žádost osoby, jíž se odepření týká, státní zástupce povinen urychleně přezkoumat.“ Státní zástupce tu tedy výslovně přezkoumává závažnost právě těch důvodů, „ze kterých tato práva odepřel policejní orgán“. Tyto důvody tedy musí být sděleny přinejmenším státnímu zástupci, aby mohl jejich závažnost „urychleně přezkoumat“. Tím ovšem možnosti přezkumu nekončí. Na postup dozorového státního zástupce dohlíží nadřízené státní zastupitelství,²² přičemž i podnět k výkonu dohledu je obecně účinným opravným prostředkem.²³ Pokud jde o možnost soudního přezkumu, ta sice v české právní úpravě výslovně zakotvena není, stejně se ale bude touto otázkou (stejně jako všemi ostatními případnými pochybnostmi o zákonnosti jednotlivých kroků trestního řízení) v konečném důsledku zabývat soud rozhodující o vině a trestu.

Věcný rozsah odepření práva na nahlížení do spisu

Citované ust. § 65 odst. 2 tr. řádu nedává odpověď na otázku, **v jakém rozsahu a na jak dlouho je možné obviněnému nahlížení do spisu ze závažných důvodů odepřít**. Čistě textuálně se nabízí odpověď, že nahlížení je možné odepřít zcela, a to až do okamžiku, kdy byla obhajoba upozorněna na možnost prostudovat spis. Takový postup je teoreticky možný, měl by však být jen naprostou výjimkou. Při aplikaci jakéhokoliv omezení jednotlivce zasahujícího do jeho základních práv je totiž nutné mít na paměti ústavní kautely vyplývající z čl. 4 odst. 4 Listiny a principu proporcionality. Ten lze, velmi zjednodušeně,²⁴ rozdělit do tří kroků, při nichž se zkoumá:

1. **vhodnost**, tedy způsoblost posuzovaného zásahu dosáhnout sledovaného cíle,
2. **potřebnost**, tedy zda zvolený zásah jen ten nejšetrnější, a
3. **poměrování**, tedy zda dosažený cíl není v nepoměru s tím, co bylo k jeho dosažení obětováno.

V posuzované otázce nebude zpravidla pochyb o splnění prvního z těchto tří kroků, neboť odepřením práva obviněného nahlížet do spisu mohou státní orgány nerušeně pokračovat v dosažení cíle, kterým je ochrana společnosti před pachateli trestné činnosti.²⁵

Již ve druhém kroku testu proporcionality nicméně (úplně) odepření práva obviněného na nahlížení do spisu obvykle neobstojí. Jen těžko totiž bude obhajitelná teze, že nebylo možné obviněnému zpřístupnit spis alespoň částečně. Je přitom zjevné, že přinejmenším některé části spisu již ze své podstaty obviněnému zpřístupněny jsou (např. jeho vlastní výpověď či usnesení o zahájení trestního stíhání).²⁶

Selhání ve druhém kroku testu proporcionality řešil přitom Ústavní soud i v některých dalších souvislostech – např. ve vztahu k rozsahu práva na přístup k informacím²⁷ nebo v otázce rozhodování soudů o zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům.²⁸ Rovněž v těchto zmíněných situacích docházelo k legitimnímu omezení určitého práva, avšak v nepatřičně velkém rozsahu.

Nabízí se přitom řešení – **odepřít obviněnému nahlížení pouze do těch částí spisu, ve vztahu k nimž platí, že jsou**

22 § 12c a násl. zák. č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství. Pokud o odepření nahlížení do spisu nerozhodí policejní orgán, nýbrž přímo (dozorový) státní zástupce, pak je možnost využít institut dohledu o to důležitější.

23 Nález Ústavního soudu ze dne 2. 3. 2015, sp. zn. i. ÚS 1565/14, bod 31.

24 Podrobněji viz D. Kosař: Kolize dvou základních práv v judikatuře Ústavního soudu ČR, *Jurisprudence* č. 1/2008, str. 3-19.

25 Sledovaný cíl však musí být sám o sobě legitimní (někdy se tu hovoří též o tzv. nutném kroku testu proporcionality). Jak bylo již zmíněno výše, nesmí tímto účelem tedy být např. obava, že obviněný bude při důkladnější znalosti spisu podávat opravné prostředky, návrhy a stížnosti. Stejně tak nesmí být účelem odepření nahlížení do spisu snaha přimět tímto způsobem obviněného k přiznání (např. klamavým předstíráním, že obsahem onoho, zatím nepřístupného, spisu jsou usvědčující důkazy).

26 Německá úprava tuto otázku výslovně upravuje v § 147 odst. 3 StPO tak, že stanoví neomezené právo na nahlížení: „... do protokolů o výslechu obviněného a dále do protokolů o takových vyšetřovacích úkonech, při nichž byla nebo by musela být obhájci umožněna účast. Stejně tak nemůže být obhájci odepřeno právo na nahlížení do znaleckých posudků.“

27 Srov. nález Ústavního soudu ze dne 30. 3. 2010, sp. zn. Pl. ÚS 2/10, bod 40.

28 Srov. nález Ústavního soudu ze dne 18. 8. 2009, sp. zn. I. ÚS 557/09.

pro to dány závažné důvody. Takové roztržení spisu jistě nebude jednoduché a může být časově náročné. Tyto organizačně-technické problémy na straně orgánů státní moci při roztržení těch částí spisu, které zpřístupněny být mohou, a těch, které nikoliv, nemohou však jako ospravedlnění pro odepření tohoto práva obstát.²⁹

Časový rozsah odepření práva na nahlížení do spisu

Podobně není automaticky vždy obhajitelné, pokud je obviněnému právo na nahlížení do spisu odepřeno až do onoho nejzazšího zákonem předvídaného okamžiku ukončení vyšetřování. Důležité důvody, pro které bylo obviněnému nahlížení do spisu odepřeno, jsou totiž zpravidla spojeny s plánovanými a dosud nerealizovanými kroky policejních orgánů v rámci vyšetřování. Jakmile tyto důvody odpadnou, obnovuje se výchozí stav, že obviněný má na nahlížení do spisu právo tak, jak předvídá § 65 odst. 1 tr. řádu. Lze tedy hovořit o jakési **elasticitě procesních práv obviněného**, která se projevuje podobně, jako se projevuje např. elasticita práva vlastnického.³⁰ Vzhledem k tomu, že obviněný již v minulosti o nahlížení do spisu požádal (jinak by mu toto nahlížení nebylo dle § 65 odst. 2 tr. řádu odepřeno), a vzhledem k tomu, že je to právě jen policejní orgán, a nikoliv obviněný, kdo ví o odpadnutí důležitých důvodů pro odepření práva na nahlížení do spisu, je policejní orgán povinen obviněného o této skutečnosti bezodkladně informovat. Ačkoliv tato povinnost (na rozdíl např. od úpravy v SRN³¹) zákonem výslovně upravena není, lze ji dovodit právě ze zde pojednávaného požadavku na co nejmenší zásah do práv obviněného. Odpadnou-li důležité důvody pro odepření práva obviněného na nahlížení do spisu, pak setrvávání ve stavu, kdy obviněný do spisu nenahlédl, ač se toho v minulosti dožadoval, již není pokryto ust. § 65 odst. 2 tr. řádu, a nemá tedy zákonnou oporu.

Konečně pak v posledním kroku testu proporcionality je třeba učinit úvahu, zda ony „důležité důvody“, pro které může být právo obviněného na nahlížení do spisu odepřeno, jsou v konkrétním případě natolik důležité, aby vyvážily zásah do procesních práv obviněného.

Závěr

Odepření práva obviněného na nahlížení do spisu dle § 65 odst. 2 tr. řádu je výjimečným, avšak přípustným zásahem do jeho procesních práv. Obviněný může zcela legitimně na toto odepření reagovat využitím svého práva nevypovídat, přičemž tento jeho procesní postoj by mu neměl být v budoucnu dáván k tíži a neměl by být označován za účelový. **K odepření práva obviněného na nahlížení do spisu je třeba existence důležitých důvodů.** Ty jsou pak následně přezkoumatelné, ať už dozorovým státním zástupcem, státním zástupcem vykonávajícím dohled, či soudem při meritorním posuzování viny a trestu. Tyto důležité důvody mohou zůstat před obviněným dočasně skryty, a to za předpokladu, že i pro jejich utajení jsou dány důležité důvody ve smyslu § 65 odst. 2 tr. řádu. Musí být však zaznamenány, aby mohly být přezkoumány a případně i následně rozporovány samotným obviněným, jakmile odpadne důvod pro jejich utajení.

Odepření práva obviněného na nahlížení do spisu musí obstát v testu proporcionality, což v praxi znamená, že nahlížení může být odepřeno jen v nezbytném rozsahu a po nezbytnou dobu. **Tímto nezbytným rozsahem nemůže být celý spis**, neboť přinejmenším některé jeho části budou moci být zpřístupněny vždy. Nezbytnou dobou pak je toliko doba, po kterou trvají důležité důvody, pro které bylo obviněnému nahlížení do spisu odepřeno. Policejní orgán je povinen obviněného o odpadnutí těchto důležitých důvodů bezodkladně informovat. Konečně pak také musí toto odepření přístupu ke spisu obstát ve třetím kroku testu proporcionality, tj. při poměřování zásahů do práv obviněného s cílem, kvůli němuž je do práv obviněného zasaženo.

*Tento příspěvek vznikl v rámci výzkumu *Naturalizace v České republice (GA15-07626S)*. ❀*

„Jsme Vaši poradci pro Německo.
Řešení právních a daňových otázek
z jedné ruky.“

www.palaty.cz

29 Tyto technické problémy nicméně vedou státního zástupce v SRN k tomu, že poté, co obhájce požádá o nahlížení alespoň do oněch neomezených částí spisu dle § 147 odst. 3 StPO, často raději umožní přístup ke spisu celému, jen aby nemuseli podstupovat pracné třídění spisu. Tato přirozená lidská vlastnost (snaha mít méně práce) tak vlastně vede státního zástupce k ještě větší zdrženlivosti, kdy nahlížení do spisu je odepřeno jen v nejnepříhodnějších případech. Zároveň se z tohoto jevu, kdy státní zástupce často nejsou schopni či ochotni spis roztržít, vyvinula taktika obhajoby, viz R. Schlothauer: Münchener Anwaltshandbuch Strafverteidigung, 2. Auflage, C. H. Beck, München 2014, marg. č. 40.

30 Vlastnické právo zavazuje a musí někdy ustoupit obecnému, resp. veřejnému zájmu ve smyslu čl. 11 odst. 3, resp. 4 Listiny (pro rozlišení těchto pojmů srov. T. Kocourek: Omezení vlastnického práva k pozemkům ve prospěch ochrany životního prostředí, Leges, Praha 2012). Jakmile však potřeba omezení vlastnického práva z důvodu obecného či veřejného zájmu odpadne, obnovuje se vlastnické právo vlastníka v celé své šíři.

31 Podle § 147 odst. 6 věty druhé StPO: „Obhájce je třeba informovat, jakmile mu opět náleží neomezené právo nahlížení do spisu.“